

Joseph Haydn **Die Jahreszeiten**

Het lot van menig geniaal kunstenaar mag dan zijn dat hij de roem van zijn werken niet zelf mag smaken, voor het genie van Joseph Haydn gold dat zeker niet. Hij was in zijn tijd zonder twijfel de beroemdste componist ter wereld. Zijn genialiteit bestond uit een combinatie van vakmanschap, verbeeldingskracht, inventiviteit en productiviteit. Wat dat laatste betreft: voor een componist, die naast ontelbare pianowerken, 15 missen, 24 opera's, 106 symfonieën en 80 strijkkwartetten schreef, verbaast het misschien dat hij zich pas aan het eind van zijn leven aan het schrijven van een oratorium zette. Het antwoord ligt besloten in de heersende mode in Wenen, waar de rijke adel thuis graag strijkkwartetten speelde, die bij Haydn besteld waren en aan het hof van de vorsten Esterhazy, in wier dienst Haydn het grootste deel van zijn leven stond. Nikolaus Esterhazy was dol op opera en had speciaal een theater bij zijn slot nabij Eisenstadt laten bouwen voor de uitvoering van de opera's, die hij Haydn opdroeg te componeren.

Zoals gezegd, Haydns roem kende geen grenzen en toen Nikolaus Esterhazy, in 1790 overleed, werd zijn contract door Nikolaus' zoon en opvolger Anton versoepeld en kon hij eindelijk ingaan op de dikwijls herhaalde uitnodiging van de in Engeland werkzame Duitse violist Johann Peter Salomon, om een bezoek aan Londen te brengen. Hier werd hij onthaald als een popster, overladen met geschenken en kreeg hij zelfs een eredoctoraat van de universiteit van Oxford. Het was in Londen dat hij een uitvoering van Händels Messiah hoorde. Dit bracht hem ertoe om zelf ook een oratorium te componeren: *Die Schöpfung*. Haydn baseert zich hiervoor op de vertaling door Gottfried van Swieten van het werk van de dichter James Thomson. *Die Schöpfung* gaat in april 1798 in Wenen in première. Het succes is dermate groot, dat Haydn zich meteen aan het schrijven van een tweede oratorium zet, *Die Jahreszeiten*, wederom op een gedicht van Thomson. Ging het schrijven van *Die Schöpfung* hem nog goed af, het werken aan *Die Jahreszeiten* valt hem zwaar. Haydn, 68 jaar oud, voelt zich opeens een oude man en

hij is bang dat de voltooiing van het werk hem zelfs niet meer zal lukken. Dat punt bereikt hij gelukkig wel en *Die Jahreszeiten* beleeft op 24 april 1801 zijn première. Met de onvermoeibare scheppingskracht van Haydn is het daarna echter goeddeels gedaan. Hij begint nog aan een reeks strijkkwartetten maar voltooit ze niet. 'Hin ist meine Kraft' schrijft hij de uitgever. *Die Jahreszeiten* is dus een van Haydns laatste werken.

In *Die Jahreszeiten* worden in vier cantates de jaargetijden geschilderd vanuit het perspectief van de boeren, wier leven en werken door het zich eeuwig herhalende ritme van de seizoenen wordt bestemd. Zaaïen en oogsten, de jacht, het spinnen van de wol, allemaal idyllische schetsen, die *Die Jahreszeiten* oppervlakkig beschouwd tot tegenhanger maken van de veel verhevener *Schöpfung*. De veelheid aan details, die Haydn in dit werk heeft ondergebracht, heeft hem wel de kritiek opgeleverd dat de samenhang er onder te lijden heeft, maar door de religieuze wending in het slotkoor, wordt het werk opeens toch nog op een hoger plan gebracht. Haydn verleent het zo toch nog de waardigheid van *Die Schöpfung*.

Het koor wordt beurtelings als landvolk en jagers aangeduid. Als solisten treden op: de pachter Simon, zijn dochter Hanne en de jonge boer Lukas.

Der Frühling

De lente, seizoen van zaaïen en hoop op het opbloeien van de natuur, begint met een onheilspellend voorspel in mineur, waarin de overgang van de winter naar de lente wordt geschilderd. De onzekerheid of de winterse koude zich wel al gewonnen zal geven, overheerst nog. De stemming slaat nu om en de solisten kondigen in een recitatief de vlucht van de winter en de komst van het voorjaar aan. Hierop volgt het eerste koor: 'Komm holder Lenz!'. In het middendeel daarvan wisselen mannen en vrouwenstemmen elkaar af, waarbij de mannen toch nog waarschuwen niet te vroeg te juichen maar de vreugdevolle stemming wint het bij de terugkeer van het hoofdthema. In de volgende aria van Simon, 'Schon eilet froh der Ackermann', verwerkte Haydn bij wijze van grap de bekende

melodie uit het tweede deel van zijn 94e symfonie 'met de paukenslag', die door de Ackermann gefloten wordt, terwijl hij achter de ploeg loopt. Wanneer het zaad gezaaid is, zit het werk van de mens er even op. Het koor bidt nu om de zegen van de hemel, die in de vorm van regen en zon het zaad moeten laten ontspruiten. Dit koor straalt een grote waardigheid uit, onderbroken door een vrolijk lied van de jeugd (Mädchen, Burschen), waarin Hanne en Lukas het koor aanvoeren. Het slotkoor van de lente begint Maestoso met een krachtige roep: 'Ewiger, mächtiger, gütiger Gott!', en eindigt met een glorieuze fuga.

Der Sommer

Het tweede deel schildert een zomerdag van ochtendgloren tot avond. In de inleiding vertolkt de hobo de haan, die driemaal kraait. Simon bezingt de herder, die met zijn kudde naar groene heuvels trekt. Samen met Hanne bezingt hij steeds aanzwellend de zonsopkomst tot het koor zich forte bij de solisten voegt in het loflied: 'Heil, o Sonne Heil'. De koelte van de morgen maakt nu langzaam plaats voor de warmte van de middag. Lukas verhaalt hoe mens en dier zuchten onder de hitte. Hanne prijst daarop de schaduw van de struiken aan en de koelte van de ruisende beek. Voor de daaropvolgende aria: 'Welche Labung für die Seele', zou Mozart zich niet geschaamd hebben. Hierna slaat de stemming om. De muziek schetst de stilte voor de storm. De dreiging neemt langzaam toe, de donder rolt, 'kein Tier, kein Blatt beweget sich', en dan barst het onweer los met een knetterende bliksemschicht. De stormmuziek doet niet onder voor die uit Beethovens *Pastorale symfonie*, die een jaar na Haydns oratorium geschreven werd. De storm trekt weg en maakt plaats voor een vredig avondbeeld: het rund keert loeiend terug naar de stal, de kwartel slaat en de avondklok klinkt.

Der Herbst

De herfst staat in het teken van de oogst, de jacht, de druivenpluk en de bijbehorende boerenfeesten. Simon, Lukas en Hanne

brenge allereerst lof aan de vlijt. Zonder harde arbeid zou in dit jaargetijde immers niets te oogsten zijn. Het koor neemt dit over en deze lofzang eindigt in een fuga. Hierop wordt de sfeer lossen en bezingt Lukas zijn Hanne als 'Tochter der Natur, die weder Putz noch Schminke kennt'. Hanne op haar beurt looft 'ein redlich Herz das weder Gold noch Pracht verblenden kann'. Het volgende duet is weer ernstiger. Het paar bezingt het geluk van trouw in de liefde.

De jachtscène begint met een aria van Simon waarin het geweeschot, dat de opvliegende vogel treft, goed te horen is. Na een kort recitatief over het eendere lot dat de haas treft, volgt het grote koor over de jacht op het hert met veel hoorngeschal en juichende jachtkreten. Het derde en laatste beeld van de herfst is aan de wijn gewijd: 'Juchhe, juchhe der Wein ist da'. Het orkest speelt dansmuziek en de vrolijkheid gaat over in uitgelatenheid tegen de tijd dat de laatste kruik wijn ter tafel komt.

Der Winter

In de inleiding en volgende recitatieven van het vierde deel wordt het beeld geschetst van licht en vreugde, die plaats moeten maken voor invallende koude, nevel en lange, donkere nachten. In een verrassende Presto-aria vertelt Lukas het verhaal van een wandelaar, die verdwaald is in de sneeuw en uiteindelijk dodelijk vermoeid, en al bijna bevroren, een lichtje ontwaart en zo de bewoonde wereld bereikt. Daarmee slaat de stemming om. We worden nu een warme kroeg binnen gevoerd waar gedanst, gesponnen en gekletst wordt. Hanne en de meisjes zingen een spinlied waarbij in het orkest de strijkers het draaiende spinnewiel verklanken en de contrabassen het ritme van de bediening van trapwerk. Vervolgens zingt Hanne een schertslied over een boerenmeisje, dat een edelman te slim af is. Het refrein bestaat uit het enthousiaste gelach van het koor. Een aria van Simon brengt de hele beschouwing nu van het profane op een hoger niveau en bereidt het grootse slot voor: lente, zomer, herfst en winter als zinnebeelden van

de levensfasen van de mens': 'Schon naht der bleiche Winter sich und zeigt dir das off'ne Grab' Maar over de vergankelijkheid triomfeert de hoop op de eeuwigheid. Trompetten verkondigen de eeuwige morgen, die aan gene zijde van het graf wacht. De finale: 'Dann bricht der grosse Morgen an', schetst in een versmelting van de naïviteit van het landleven en grote religieuze ernst, het beeld van de poorten van de hemel, die zich openen en van 'der heilige Berg des Herrn', die daarachter zichtbaar wordt. Het (dubbel) koor vraagt devoot wie door deze poorten mag gaan en de heilige berg beklimmen. De solisten antwoorden telkens op deze vragen. Daalde aan het slot van *Die Schöpfung* de handeling van goddelijke hoogten af naar de mens, zo is aan het slot van *Die Jahreszeiten* juist sprake van de omgekeerde beweging. Van de natuurschetsen stijgt het werk in de finale op tot religieuze sferen en verleent dit oratorium grote waardigheid.